

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Language Polonae Pertinentia (2018)

ISSN 2082-0909

DOI: 10.24917/20820909.9.4

Danuta Łazarska

0000-0003-0930-0969

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Znaczenie poetyki i teorii literatury dla przyszłych nauczycieli polonistów

Wymienione w tytule artykułu dziedziny literaturoznawstwa, traktowane tu jako przedmioty akademickie wykładane w ramach studiów polonistycznych, z różnych stron oświetlają utwory literackie i łączą wiele innych przedmiotów w kształceniu uniwersyteckim¹. Poetyka bywa rozumiana jako jeden z działów teorii literatury. To teoria dzieła literackiego², „rozpatruje przede wszystkim sposób istnienia dzieła literackiego jako tworu językowego o swoistym charakterze”³. W znacznym stopniu uszczegóławia ogólne ustalenia, opisując m.in. rodzaje i zestaw gatunkowy literatury, budując typologię rozwiązań językowych, stylistycznych, komunikacyjnych⁴. Z kolei teoria literatury „wykrywa ogólne prawa rządzące dziełem literackim. Interesuje ją nie fakt szczegółowy, lecz d z i e ł o w o g ó ł e, stara się zbadać sposób, jego istnienia, cechy swoiste, budowę i wykrywać prawa, które nim rządzą”⁵.

Teoria literatury pozostaje zatem w ścisłej relacji z poetyką, ta ostatnia stanowi uszczegółowienie pierwszej. Trzeba też zauważyć powiązania zachodzące między tymi dziedzinami a interpretacją tekstów kultury. Zdaniem Tomasza Kunza, teoria literatury i poetyka, ukierunkowane na praktykę interpretacyjno-krytyczną, stają się „zasobnikami praktycznych narzędzi znajdujących się na usługach rozmaitych praktyk tekstualnych i dyskursywnych”⁶. Relacje między teorią literatury, poetyką, teorią interpretacji, interpretacją są, zdaniem cytowanego badacza, złożone. Jest on przekonany, że nie należy ich sprowadzać „do nieprzewyciężalnego antagonizmu między afirmatywną i ożywczą interpretacją a wyjałowioną teorią”⁷. Bez względu

¹ A. Okopień-Sławińska, *Teoria literatury w kształceniu polonisty*, „Teksty” 1980, nr 2, s. 115–135.

² A. Kulawik, *Poetyka. Wstęp do teorii dzieła literackiego*, Kraków 1997, s. 11.

³ M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Zarys teorii literatury*, Warszawa 1991, s. 6–8.

⁴ *Słownik wiedzy o literaturze*, red. R. Cudak, M. Pytasz, Chorzów 2008, s. 267.

⁵ B. Chrzastowska, S. Wysłouch, *Poetyka stosowana*, Warszawa 1987, s. 9.

⁶ T. Kunz, *Poetyka w świetle kulturoznawstwa*, Forum Poetyki, lato 2015, s. 10. fp.amu.edu.pl/wpcontent/uploads/2015/07/Tomasz_Kunz_Poetyka_w_swietle_kulturoznawstwa_Forum_Poetyki_lato_2015.pdf [dostęp: 31.01.2017].

⁷ Tamże.

na rozmaite opinie w sprawie statusu poetyki i teorii literatury warto podkreślić, że zagadnienia wpisane w przedmioty akademickie, które stanowią wykład tych działów wiedzy o literaturze, są ważne w przygotowaniu studenta do pełnienia roli nauczyciela na każdym etapie edukacji szkolnej. Dzięki nim adepci polonistyki nie tylko nabywają konkretną wiedzę teoretycznoliteracką, ale i kompetencje lekturowe. Tym samym umieją wybrać i zastosować odpowiednie dla danego utworu narzędzia i kierunki działań, służące jego analizie i interpretacji. Analiza i interpretacja dzieł pełni, jak wiadomo, ważną rolę w szkolnych spotkaniach uczniów z literaturą. Do rozwijania u wychowanków umiejętności analityczno-interpretacyjnych nauczyciel polonista musi więc być bardzo dobrze przygotowany oraz odznaczać się wysoką świadomością wartości zagadnień z poetyki i teorii literatury w szkolnej, a także uniwersyteckiej edukacji polonistycznej.

Rodzi się zatem pytanie o znaczenie poetyki i teorii literatury dla kandydatów na szkolnych polonistów. Odpowiedź na nie przynoszą wyniki badań empirycznych. Przeprowadziłam je w okresie od grudnia 2016 do stycznia 2017 roku wśród dwóch grup studentów polonistyki specjalności nauczycielskiej. Pierwszą grupę stanowili słuchacze II i III roku stacjonarnych studiów pierwszego stopnia (licencjackich). Drugą zaś tworzyli studenci I i II roku stacjonarnych i niestacjonarnych studiów drugiego stopnia (magisterskich). Warto dodać, że wszyscy akademicy uczestniczyli również w zajęciach z dydaktyki przedmiotu oraz obserwowali i/lub prowadzili w ich toku lekcje na przewidzianym przez program etapie edukacji szkolnej. Niektórzy (z wyjątkiem słuchaczy II roku studiów licencjackich) mieli też za sobą przynajmniej jedną z obowiązujących praktyk pedagogicznych. Oznacza to, że badani słuchacze byli zorientowani i mniej lub bardziej doświadczeni w obserwowaniu, projektowaniu i prowadzeniu lekcji języka polskiego. W trakcie realizacji tych ostatnich w różnym stopniu wykorzystywali wiedzę i umiejętności z zakresu poetyki i teorii literatury. W związku z tym interesowało mnie uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jakie znaczenie dla nich – osób przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela – mają poetyka i teoria literatury jako przedmioty akademickie i jako praktyka badania dzieła literackiego? Odpowiedź na tak postawione pytanie pozwala również budować refleksję na temat studenckiej świadomości dostrzegania związków między zagadnieniami wpisanymi w obydwie kursy a zadaniami realizowanymi przez polonistę podczas analizy i interpretacji utworu literackiego. Założyłam więc, że dla większości przyszłych nauczycieli poetyka i teoria literatury odgrywają istotną rolę w toku studiów polonistycznych i w przygotowaniu zawodowym. Uważałam też, że spora grupa badanych widzi relacje zachodzące między treściami wpisanymi w owe kursy a szkolnym analizowaniem i interpretowaniem literatury. Przypuszczałam jednak, że będą i tacy, którzy z różnych przyczyn nie zauważą znaczenia poetyki i teorii literatury dla osoby przygotowującej się do bycia nauczycielem. Byłam także przekonana, że zaznaczą się różnice w dostrzeganiu przez słuchaczy roli konkretnych zagadnień z zakresu obydwu przedmiotów w kształceniu nauczycieli. Uznałam, że większą świadomość pożytków płynących ze studiowania owych treści będą miały osoby kończące studia magisterskie.

W celu znalezienia odpowiedzi na sformułowane wyżej pytanie badawcze oraz potwierdzenia lub zanegowania postawionych hipotez roboczych poprosiłam wybrane grupy słuchaczy o zredagowanie anonimowej dłuższej i uargumentowanej

wypowiedzi⁸. Studenci zostali poproszeni o wskazanie zagadnień z poetyki i teorii literatury, które uznają za najważniejsze dla kandydata do zawodu nauczyciela. Ponadto poproszono ich też o uzasadnienie stanowiska i zanotowanie wszelkich refleksji, nasuwających się w trakcie zapisywania własnych przemyśleń. Łącznie zebrałam 107 wypowiedzi⁹.

Poetyka i teoria literatury – refleksje badanych słuchaczy

Jakie znaczenie mają poetyka i teoria literatury dla przyszłych nauczycieli? Zgodnie z przypuszczeniem większość badanych, czyli 66,36% studentów, przypisała wymienionym przedmiotom ogromną rolę w przygotowaniu zawodowym. Z kolei mniejszość 21,49% dostrzegła spore znaczenie zagadnień wpisanych w owe kursy dla przygotowujących się do pracy w szkole, ale po spełnieniu określonych warunków, czy też pisała, jak odnotowało 12,15% przyszłych nauczycieli, o braku jakiegokolwiek roli poetyki i/lub teorii literatury jako przedmiotów akademickich w pracy nauczyciela. Odpowiedzi słuchaczy pozwalają na zarysowanie trzech stanowisk w przedmiotowej sprawie: (1) pozytywnego, (2) pozytywnego z zastrzeżeniami, (3) negatywnego.

Stanowisko pierwsze – pozytywne – przedstawiło 61,97% słuchaczy studiów licencjackich i 75% studentów studiów magisterskich. Uznali oni, że poetyka i teoria literatury mają szczególne znaczenie dla kandydata na nauczyciela. Ich zdaniem studiowanie wpisanych w nie treści przynosi bowiem wiele dobrego. Po pierwsze, otwiera adeptów sztuki nauczycielskiej na intelektualny i polonistyczny rozwój samych siebie. Uczy bowiem, jak twierdzili słuchacze, analizy i interpretacji dzieł literackich, kształtuje świadomość językową oraz literacką przyszłego nauczyciela i wyposaża go w narzędzia niezbędne do badania literatury oraz pomaga, co szczególnie podkreślali, głębiej zrozumieć utwory. Pisząc o polonistycznym rozwoju własnej osoby, słuchacze zaznaczali, że miejscem zdobywania i doskonalenia kompetencji w zakresie analizowania i interpretowania tekstów literackich są nie tylko zajęcia z poetyki i teorii literatury, ale także jest nim zacisze domowe, w którym samodzielnie studiuje literaturę. Zdaniem osób kończących studia magisterskie zajęcia z poetyki i teorii literatury uzmysławiają przyszłym polonistom brak motywacji do

⁸ Trzeba wyjaśnić, że pytanie skierowane do słuchaczy II i III roku studiów licencjackich nieco się różniło od tego, jakie postawiono studentom I i II roku studiów magisterskich. Pierwsi budowali refleksje na temat: *Jakie znaczenie ma dla Pana(i) – osoby przygotowującej się do zawodu nauczyciela polonisty – poetyka z elementami teorii literatury jako przedmiot akademicki?* Drudzy zaś odpowiadali na pytanie: *Jakie znaczenie mają dla Pana(i) – osoby przygotowującej się do zawodu nauczyciela polonisty – poetyka i teoria literatury jako przedmioty akademickie?* Badani ze studiów magisterskich mieli już za sobą ukończony, na etapie kształcenia licencjackiego, kurs z poetyki z elementami teorii literatury, zaś na studiach licencjackich realizowali przedmiot: teoria literatury. Oznacza to, że podstawą rozbieżności w sformułowaniu poleceń stały się obowiązujące w programie studiów nazwy przedmiotów, na które w różnym czasie uczęszczali studenci.

⁹ Należy dodać, że autorami 71 prac byli słuchacze studiów licencjackich, zaś 36 studenci studiów magisterskich, przygotowujący się do zawodu nauczyciela polonisty w jednej z krakowskich szkół wyższych.

indywidualnego dostrzegania kunsztu słowa pisarzy oraz niepełną wiedzę z innych dziedzin nauki (np. filozofii czy socjologii) przydatnych w badaniu utworów literackich. Po drugie, studiowanie zagadnień z zakresu omawianych przedmiotów służy przygotowaniu przyszłych polonistów do szkolnej analizy i interpretacji literatury:

świadomy i dobry nauczyciel powinien wiedzieć, iż na zrozumienie dzieła literackiego ma wpływ nie tylko sama treść, ale także wiele innych kwestii, o których mowa na poetyce i teorii literatury¹⁰. [II rok drugiego stopnia]

Słuchacze manifestujący pozytywne nastawienie do treści wpisanych w obydwie kursy twierdzili, że studiowane przez nich zagadnienia dają

podwaliny pod interpretacje i analizy dzieł literackich, której to umiejętności będziemy potrzebowali na lekcjach i którą wykształcić będziemy próbowali w uczniach i kompetencje do tego, aby w przyszłości nauczyciel był wyposażony w umiejętności dogłębnej analizy tekstów literackich, które bez wątpienia, będą niezbędne w pracy w szkole. [III rok pierwszego stopnia]

W opinii badanych studentów zajęcia z poetyki i teorii literatury są ważne również dlatego, że pomagają kandydatom do zawodu nauczyciela polonisty w uzupełnianiu luk w wiedzy wyniesionej ze szkoły. Oto wybrane przykłady:

[przedmiot] poetyka z elementami teorii literatury, który rozpoczynamy na studiach zakłada, że studenci mają wiedzę podstawową o tym przedmiocie, jednak tak nie jest. Zmusza to do poświęcenia dwa lub trzy razy więcej czasu na tylko jeden przedmiot. Braki wiedzy, które są już widoczne po pierwszym kolokwium, odbijają się również na ocenach w dalszym nauczaniu. [II rok pierwszego stopnia]

Przychodząc na studia mamy wiedzę polonistyczną na różnym, często niskim poziomie; czasem nie potrafimy odróżnić od siebie środków stylistycznych, a mamy być ekspertami w tej dziedzinie, przynajmniej na poziomie nauczycielskim. [III rok pierwszego stopnia]

Jasno wyrażana opinia badanych na temat ich stanu wiedzy, umiejętności (głównie dotyczących nazywania i dostrzegania w tekście podstawowych tropów stylistycznych) i złych nawyków analityczno-interpretacyjnych po ukończeniu edukacji szkolnej splota się z przyjętym przez słuchaczy porządkiem oczekiwań wobec prowadzących zajęcia. Zadaniem tych ostatnich miałyby być: uzupełnianie niedostatków niepozwalających na poprawne analizowanie i interpretowanie literatury, z jakimi przychodzą na studia polonistyczne kandydaci na nauczycieli, a dopiero później rozwijanie wiedzy i umiejętności w zakresie poetyki i teorii literatury. Warto dodać, że eliminowanie niedoskonałości musi być poprzedzone diagnozowaniem kompetencji analityczno-interpretacyjnych słuchaczy.

Stanowisko drugie – pozytywne z zastrzeżeniami – zajęło 23,94% uczestników studiów licencjackich oraz 16,67% studentów studiów magisterskich. W opinii badanych obydwa przedmioty są ważne i przydatne dla przyszłego nauczyciela, o ile

¹⁰ Przywołane w artykule wypowiedzi studentów nie zostały skorygowane.

nie występują przeszkody uniemożliwiające dostrzeżenie ich wartości w szkolnej i uniwersyteckiej edukacji polonistycznej. Jakże zatem zastrzeżenia zgłaszali badani adepci? Dotyczyły one między innymi nadmiaru liczby godzin zajęć z poetyki i teorii literatury. W efekcie sprowadziło się to do sformułowania postulatów skrócenia godzin i czasu przeznaczonego na realizację wpisanych w nie treści oraz wprowadzenia – dodatkowo – wykładowej formy zajęć:

Uważam, że poetyka z elementami teorii literatury jest potrzebna jako przedmiot akademicki, ale w mniejszym wymiarze godzin. [III rok pierwszego stopnia]

Myślę, że kurs ten mógłby trwać dwa semestry, a nie trzy oraz sądzę, że przydatne byłyby wykłady z tego przedmiotu, na którym można zająć się teorią, natomiast na ćwiczeniach skupić się na praktyce. [III rok pierwszego stopnia]

Tym, co łączy wypowiedzi badanych, podkreślających wartość poetyki i teorii literatury i formułujących konkretne zastrzeżenia, jest niezwykle cenna refleksja. Wynika z niej, że dostrzeganie pozytywnego znaczenia obydwu przedmiotów w przygotowaniu się do roli nauczycielskiej bywa również uzależnione od zachowania w czasie zajęć odpowiednich proporcji między omawianiem zagadnień teoretycznych a działaniami praktycznymi, służącymi wykorzystaniu teorii akademickiej do analizy i interpretacji utworów literackich.

Zajęcia zyskałyby na jakości, gdyby czas poświęcony na omawianie artykułów wykorzystano na praktyczne omawianie fragmentów utworów i identyfikowanie w nich narracji, konwencji, stylu oraz odwoływanie się do przyszłych wyzwań, które na swojej drodze spotyka nauczyciel. [III rok pierwszego stopnia]

Warto także dodać, że niektórzy słuchacze zgłaszali również zastrzeżenia do zbyt drobiazgowego i tylko teoretycznego pochylania się w toku zajęć nad tematami, które nie są potrzebne nauczycielowi, bo nie ma ich w szkole:

W szkole nauczyciel z uczniami nie omawia fenomenologii czy formalizmu rosyjskiego, te tematy moim zdaniem funkcjonują tylko jako ciekawostki. [II rok pierwszego stopnia]

Treści tam poruszane były zbyt daleko wychodzące poza zakres pracy nauczyciela w klasach IV–VI. [III rok pierwszego stopnia]

(...) teoria literatury i poetyka są ważnymi przedmiotami akademickimi, które dają (właściwie POWINNY) szeroką wiedzę teoretyczną, ale do nauczania języka polskiego w szkole niekoniecznie na takim poziomie potrzebną. [I rok drugiego stopnia]

Uczelnia powinna skupiać się na tych elementach, które są niezbędne przy omawianiu tekstów na lekcjach języka polskiego. Będąc na piątym roku nie wiem, czy w czasie lekcji mogą posługiwać się formułą podmiot liryczny. Na jednych zajęciach prowadzący uczyli, że jest to potrzebne, inni twierdzili, że jest to już przestarzała formuła. [II rok drugiego stopnia]

Cytowane tu przykłady krytycznych uwag z jednej strony świadczą o orientacji studentów w zapisach podstaw programowych i programów nauczania języka polskiego, obowiązujących na konkretnych etapach edukacji szkolnej, z drugiej zaś są odzwierciedleniem dość instrumentalnego myślenia tej grupy adeptów sztuki nauczycielskiej o roli studiów polonistycznych. Te ostatnie miałyby umożliwiać szkolnemu poloniście zdobywanie wyłącznie podstawowej wiedzy oraz niezbędnych umiejętności. Z pewnością zastrzeżenia, o których informowali badani, wskazują też na nie zawsze zadawalające umiejętności wiązania przez studentów teorii akademickich z działaniami lekcyjnymi.

Stanowisko trzecie – negatywne – wyrażało na temat obydwu kursów 14,08% kandydatów na nauczycieli będących na studiach pierwszego stopnia. Natomiast 8,33% słuchaczy studiów magisterskich zapisało takie opinie tylko odnośnie do teorii literatury. Warto zapytać o przyczyny tak wyraźnie odmiennego, od dwóch poprzednich, spojrzenia studentów na rolę poetyki i teorii literatury w przygotowaniu zawodowym nauczyciela. Jedną z nich stało się negatywne nastawienie badanych do tekstów naukowych, które uznali za zbyt skomplikowane. Co stanowiło największą trudność? Przede wszystkim zrozumienie języka, czy jak ktoś napisał – „bełkotu” naukowego. Na zasygnalizowane tu problemy badanych nałożyły się, w ich opinii, również zbyt wysokie wymagania, jakie prowadzący zajęcia stawiali uczestnikom. Kolejnym powodem nieprzychylnego stanowiska adeptów wobec znaczenia poetyki i teorii literatury dla nauczyciela były doświadczenia wyniesione z obserwacji i prowadzenia lekcji języka polskiego w czasie praktyk szkolnych. Dotyczyły one braku możliwości wykorzystania w szkole wiedzy z poetyki i teorii literatury oraz niewystarczających umiejętności analityczno-interpretacyjnych słuchaczy – praktykantów. Stąd też pojawiły się propozycje rezygnacji z owych przedmiotów na rzecz większej liczby godzin zajęć z dydaktyki lub omawiania takich samych treści w jednym czasie na kilku przedmiotach akademickich. Sugerowana przez studentów korelacja międzyprzedmiotowa miałaby bardziej otworzyć przyszłego nauczyciela na lepsze zrozumienie teorii, praktyczne działania na tekstach literackich i efektywne projektowanie lekcji. Wielokrotne zajmowanie się tymi samymi treściami, ale pod innym kątem, zawsze, zdaniem słuchaczy, przynosi wiele pożytku.

Z danych procentowych wynika również, że większą przychylnością w oczach słuchaczy studiów magisterskich cieszyła się poetyka niż teoria literatury. Ta ostatnia bowiem:

(...) nic nie wnosi do warsztatu polonisty XXI wieku, niczego z tych zajęć nie można wykorzystać w pracy z uczniami w szkole podstawowej, gimnazjum, liceum. [I rok drugiego stopnia]

Teoria literatury (jak sama nazwa wskazuje) to zazwyczaj jedynie teoretyczne rozważania na tematy oderwane od rzeczywistości szkoły ponadpodstawowej. [I rok drugiego stopnia]

W świetle cytowanych tu stanowisk rodzi się następujące pytanie: dlaczego ich autorzy nie widzieli związku między teorią literatury jako przedmiotem akademickim a przygotowaniem zawodowym nauczyciela? Być może wszystko to wynika z niewystarczających umiejętności wykorzystania różnych modeli interpretacyjnych

dzieła literackiego na lekcjach języka polskiego oraz z obserwacji lekcji prowadzonych przez polonistów – opiekunów praktyk studenckich. Zdaniem studentów nauczyciele na ogół trzymali się utartych schematów omawiania tekstów literackich.

Lista ważnych zagadnień

Refleksje przyszłych polonistów na temat znaczenia dla nich poetyki i teorii literatury nie były pozbawione również konkretnych treści, chociaż w tym miejscu należy zauważyć, że aż 23,36% wszystkich badanych studentów nie pokusiło się o wypisanie istotnych dla nauczycieli problemów z zakresu obydwu przedmiotów, zaś 1,87% słuchaczy twierdziło, że każdy temat poruszany w ich toku jest ważny dla osób przygotowujących się do pracy w szkole.

Listę zagadnień¹¹, otwierają treści związane z szeroko rozumianą interpretacją dzieła literackiego, ważne dla 50,47% osób. Zdobycie i pogłębianie wiedzy na temat sposobów interpretowania literatury słuchacze łączyli z nabywaniem wielu umiejętności z tym procesem związanych¹². Stąd pisali o konieczności poznawania mniej lub bardziej akceptowanych modeli interpretacji literaturoznawczej, stanowisk wybranych szkół badawczych wobec interpretacji:

Wszelkie modele interpretacji, stanowiska, znani badacze oraz teorie są dobrym kontekstem dla uczących i uczonych, a filolodzy powinni je znać i umieć przekazać w sposób interesujących, tak by lektura dla uczniów była przede wszystkim przyjemnością. [I rok drugiego stopnia]

Wszystkie modele interpretacji, jak wynika z analizowanych wypowiedzi, mają rozwijać studencką świadomość granic i możliwości szczególnie swobodnego odczytywania sensu dzieła literackiego¹³. Ważną kwestią okazał się też dla nich etap wartościowania utworów literackich. Słusznie uznany za stały element analizy literackiej, dopełniający interpretację tekstu¹⁴ oraz bodziec pozwalający na nowo docenić literaturę. Słuchacze dostrzegli także istotną rolę interpretacji i narzędzi jej służących w analizowaniu i objaśnianiu wszelkich tekstów, z którymi styka się w czasie studiów i w życiu codziennym przyszły polonista. Co oznacza, że rozumieją, że każdy tekst, każde słowo i każdy otaczający człowieka (tak studenta, jak jego przyszłego

¹¹ Tworząc listę, studenci zapisywali więcej niż jedno zagadnienie z zakresu poetyki i teorii literatury. Stąd suma danych (odnotowanych przy konkretnych treściach przedmiotowych), o których mowa w tekście artykułu, a także w niżej przedstawionej tabeli, przekracza sto procent.

¹² Sygnalizuję tu wybrane kwestie związane ze stanowiskiem słuchaczy w sprawie interpretacji dzieł. Rezultaty badań m.in. na temat: preferowanych przez studentów praktyk czytania literatury i ich roli w szkolnej i uniwersyteckiej edukacji polonistycznej czy tego, co może pomóc uczniom i przyszłym polonistom w interpretacji tekstu, przedstawiłam na konferencji: *Język – kultura – interpretacje w dydaktyce szkolnej* (Katowice 2017).

¹³ A. Burzyńska, *Wprowadzenie*, [w:] *Teorie literatury XX wieku*, red. A. Burzyńska, M.P. Markowski, Kraków 2007, s. 24.

¹⁴ J. Sławiński, *Analiza, interpretacja i wartościowanie dzieła literackiego*, [w:] tenże, *Próby teoretycznoliterackie*, Kraków 2000, s. 9–38.

uczni) znak wymaga interpretacji i jest interpretowany w rozmaity sposób. Interpretacja zaś staje się sposobem bycia w świecie.

Tuż za zagadnieniami związanymi z interpretacją dzieła literackiego znajdują się treści dotyczące narracji i osoby w literaturze – wypisało je 49,53% badanych. Myśląc o narracji, słuchacze mieli na uwadze jej rodzaje i odmiany. I choć ich nie wypisywali, doceniali jednak posiadaną na ten temat wiedzę i jej przydatność w przygotowaniu zawodowym nauczyciela. Nieliczni zauważali bezgraniczność kategorii narracji we współczesnej humanistyce¹⁵. Kwestie związane z osobą w literaturze, m.in. narratorem, postacią literacką/bohaterem czy autorem jedynie sygnalizowali. W ich wypowiedziach na próżno szukać wieloaspektowych rozważań na temat np. postaci literackiej, jej klasyfikacji, o czym piszą literaturoznawcy¹⁶. Nie ma też poglądów dotyczących autora w utworze i jego w nim (nie)obecności oraz roli¹⁷. Jednak studiowanie owych treści, jak wynika z badanych wypowiedzi, nie tylko pomaga w analizie i interpretacji literatury. Jest też, zdaniem studentów, niezbędne do „właściwego przeżycia i odbioru tekstu literackiego” oraz do wnikliwego poznawania i doświadczania świata przedstawionego utworu.

W omawianym wykazie są też tropy stylistyczne, obecne zarówno w tekstach poetyckich, jak i prozatorskich, na które wskazywało 38,32% badanych. Pisząc o tropach, słuchacze najczęściej posługiwali się podstawową ich klasyfikacją, proponowaną w podręcznikach poetyki. Podkreślali ich funkcję w utworach oraz w procesie analizowania i interpretowania literatury pięknej. Zwracali również uwagę na znaczenie dla nauczyciela przyswojonej na ten temat teorii oraz posiadanych w tym zakresie umiejętności: „Pokazanie studentom techniki odczytywania np. metafory, pomaga im później w lepszym przekazaniu wiedzy”, twierdziła osoba z II roku drugiego stopnia. W kilku analizowanych wypowiedziach pojawiły się też informacje o wartości symbolu, alegorii czy ironii w tekście literackim i roli wiedzy oraz sprawności ich odczytywania w studenckim badaniu literatury i przygotowywaniu się do wykonywania zadań szkolnego polonisty.

Istotne dla 31,78% słuchaczy w profesjonalnym nabywaniu wiedzy i rozwijaniu wielu umiejętności analitycznych okazały się wersologia i prozodia. Pierwsza jest rozumiana jako „nauka o wierszu jako formacji prozodyjnej tekstu i najrozmaitszych jego postaciach”¹⁸. Druga stanowi jeden „z podsystemów języka, będącego systemem systemów”¹⁹. Wymieniając te zagadnienia, badani podkreślali, że nie wyobrażają sobie, aby przyszły nauczyciel polonista nie posiadał solidnych wiadomości na temat np. strofiki, reguł kompozycji wersyfikacyjnych, akcentów, intonacji oraz bez nabycia równie rzetelnych sprawności w tym zakresie.

Zdaniem 22,43% adeptów polonistyki na uwagę zasługuje też kompozycja dzieła literackiego. Rozumiana przez nich jako czas i przestrzeń w utworze. Ta ważna,

¹⁵ A. Łebkowska, *Postać w perspektywie współczesnego dyskursu o narracji*, [w:] *taż, Empatia. O literackich narracjach przełomu XX i XXI wieku*, Kraków 2008, s. 29–55.

¹⁶ Zob. np. H. Markiewicz, *Postać literacka i jej badanie*, [w:] *Autor, podmiot literacki–bohater*, red. A. Martuszevska, J. Sławiński, Wrocław 1983, s. 93–108.

¹⁷ Zob. np. D. Ulicka, *Kto jest autorem? Kim jest autor?*, „Prace Filologiczne. Seria Literaturoznawcza” 2009, t. LVII, s. 15–30.

¹⁸ A. Kulawik, *Zarys poetyki*, Kraków 2013, s. 117.

¹⁹ Tamże, s. 123.

w ich opinii, problematyka pozwala prawidłowo rozszyfrować konstrukcję tekstu epickiego i „scenerię” zdarzeń²⁰. To z kolei, jak pisali, ma znaczący wpływ na interpretację dzieła. Umiejętności dostrzegania, analizowania czasu i przestrzeni w literaturze, solidna wiedza na ten temat oraz świadomość wartości kompozycji tekstu są niezbędne w uniwersyteckim oraz szkolnym badaniu i odczytywaniu literatury – oto wnioski, jaki można wysnuć na podstawie wypowiedzi przyszłych nauczycieli.

Mniej niż dwadzieścia procent wskazań uzyskała kulturowa teoria literatury, ważna dla 16,82% studentów. Badani pisali o wartości, jaką są kulturowe metody analizy dzieł literackich. Do interesujących zagadnień, związanych z kulturową teorią literatury, zaliczyli np. zwrot kulturowy czy feminizm. Wypowiadali się też na temat roli antropologii, socjologii i psychologii w odczytywaniu literatury. Dla 14,02% osób istotna okazała się również komunikacja literacka. Jej zwolennicy nie wyobrażali sobie ukończenia studiów nauczycielskich bez zdobycia wiedzy na temat nadawcy i odbiorcy w dziele literackim, stylów i poetyki odbioru. Stanowiska badanych w tej właśnie kwestii wychodzą naprzeciw poglądom: (1) literaturoznawców zajmującym się problematyką komunikacji literackiej i podkreślającym jej znaczenie w odbiorze dzieł literackich oraz (2) dydaktyków literatury pokazującym związki między komunikacją literacką a dydaktyką polonistyczną. Po 13,08% wskazań uzyskały dwa kolejne zagadnienia. Jedno jest powiązane z semiotyką (dotyczy ona bowiem języka jako systemu znaków, znaku i jego znaczenia oraz pola semantycznego). Drugie zaś odnosi się do dzieła literackiego w kontekstach innych sztuk. Z analizy argumentów podawanych przez słuchaczy w związku z drugim zagadnieniem wynika, że nie można współcześnie czytać literatury bez szukania jej relacji z różnymi dziedzinami sztuki. Niewystarczający zasób wiedzy na ten temat oraz małe umiejętności w tym zakresie mogą, zdaniem słuchaczy, niekorzystnie wpływać na interpretację tekstu.

Listę zamykają następujące treści przedmiotowe: współczesna genologia, istotna dla 8,41% badanych, wybrane koncepcje komizmu, tragizmu, fantastyki, groteski i ironii, wypisywane przez 4,67% słuchaczy, dzieło literackie jako przedmiot fenomenologicznego poznania, ważne dla 3,74% osób i antropologia opowiadania – dialog, monolog, polifoniczność, również odnotowana przez 3,74% studentów. W zapisach słuchaczy wybór tych właśnie zagadnień najczęściej był nieuzasadniony. Czasami próbowali oni jednak wskazać wartość niektórych z nich dla szkolnej edukacji polonistycznej i ustalić frekwencję występowania owych treści na lekcjach języka polskiego m.in. w szkole podstawowej.

W świetle analizy zebranych prac jednoznacznie wypada stwierdzić, że głównym motywem wpływającym na tworzenie przez przyszłych nauczycieli wykazu najistotniejszych zagadnień z zakresu poetyki i teorii literatury jest pragmatyzm. Wiąże się on z troską badanych o takie ich polonistyczne wykształcenie, które będzie korzystne dla nich jako przyszłych nauczycieli. Zdaniem słuchaczy rzeczywistość szkolna wymusza na poloniście wprowadzanie tylko wybranych treści oraz podejmowanie skutecznych działań podczas omawiania utworów literackich, oraz kształtowania pojęć teoretycznoliterackich na wszystkich etapach szkolnej edukacji polonistycznej.

²⁰ B. Chrzastowska, S. Wysłouch, *Poetyka...*, s. 412.

Jedną z postawionych w badaniu hipotez roboczych zakładała, że zaznaczą się różnice w dostrzeganiu przez słuchaczy roli konkretnych zagadnień z poetyki i teorii literatury w kształceniu nauczyciela. Dlatego też większą świadomość pożytków płynących ze studiowania owych treści będą miały osoby kończące studia magisterskie. Analiza danych zawartych w poniższej tabeli pozwala wychwycić różnice w postrzeganiu znaczenia określonych zagadnień przez badane grupy.

Tab. 1. Poetyka i teoria literatury – zagadnienia najważniejsze w opinii badanych słuchaczy

II i III rok studiów licencjackich pierwszego stopnia (N=71)	Procent badanych	I i II rok studiów magisterskich drugiego stopnia (N=36)	Procent badanych
Narracja, narrator, postać literacka, bohater, autor	46,48	Interpretacja dzieła literackiego (wartościowanie, szkoły i modele interpretacji)	88,89
Tropy stylistyczne	33,80	Narracja, narrator, postać literacka, bohater, autor	55,56
Interpretacja dzieła literackiego (wartościowanie, szkoły i modele interpretacji)	30,98	Kulturowa teoria literatury	50,00
Wersologia i prozodia	26,76	Tropy stylistyczne	47,22
Kompozycja dzieła literackiego	25,35	Wersologia i prozodia	41,67
Współczesna genologia	9,86	Dzieło literackie w kontekstach innych sztuk	27,78
Komunikacja literacka	8,45	Komunikacja literacka	25,00
Semiotyka (elementy)	8,45	Semiotyka (elementy)	22,22
Dzieło literackie w kontekstach innych sztuk	5,63	Kompozycja dzieła literackiego	16,67
Wybrane koncepcje komizmu, tragizmu, fantastyki, groteski, ironii	2,82	Wybrane koncepcje komizmu, tragizmu, fantastyki, groteski, ironii	8,33
Dzieło literackie jako przedmiot fenomenologicznego poznania	2,82	Współczesna genologia	5,56
Antropologia opowiadania – dialog, monolog, polifoniczność	2,82	Dzieło literackie jako przedmiot fenomenologicznego poznania	5,56
Wszystko jest ważne	2,82	Antropologia opowiadania – dialog, monolog, polifoniczność	5,56
Kulturowa teoria literatury	-	Wszystko jest ważne	-
Brak informacji o ważnych zagadnieniach	30,99	Brak informacji o ważnych zagadnieniach	8,33

Wystarczy spojrzeć na zagadnienia znajdujące się na pierwszym miejscu, by uznać, że dla słuchaczy studiów licencjackich najważniejsze okazały się narracja, narrator, postać literacka/bohater, autor. Natomiast dla większości ich starszych kolegów istotne stały się treści dotyczące szeroko rozumianej interpretacji dzieła literackiego. One to w refleksjach nieco ponad 30% studentów studiów pierwszego stopnia zajmują trzecie miejsce. Na uwagę zasługuje również wysoka lokata kulturowej teorii literatury w wypowiedziach osób kończących studia magisterskie oraz brak takich wskazań w przypadku słuchaczy studiów licencjackich. Z czego wynikają te i inne, widoczne w powyższej tabeli, rozbieżności? W świetle zgromadzonego

materiału wypada mówić o trzech przyczynach. Pierwsza dotyczy indywidualnych zainteresowań słuchaczy, mniej lub bardziej rozbudzonych w toku zajęć akademickich. Warunkowały one wybór treści z poetyki i teorii literatury oraz uznanie ich za bardziej wartościowe od innych. Druga wiąże się z rozwojem studenckiej świadomości roli konkretnych zagadnień z zakresu obydwu przedmiotów akademickich dla słuchaczy polonistyki – jako ludzi, czytelników literatury i osób przygotowujących się do zawodu nauczyciela. Większą świadomością korzyści płynących ze studiowania omawianych kursów legitymowały się osoby z I i II roku studiów magisterskich. Wpływ na to miały poznawane przez nich: (1) nowe treści programowe oraz (2) tematy pozostające w relacji z omawianymi w czasie studiów licencjackich, ale znacznie poszerzone i ujęte wieloaspektowo. Trzecia przyczyna łączy się z warsztatem zawodowym słuchaczy, zdobytym i doskonalonym na dydaktyce przedmiotu oraz praktykach odbywanych w szkołach.

Trzeba zaznaczyć, że w analizowanych wypowiedziach studentów można znaleźć też refleksje na temat wartości relacji między szkołą i uniwersytetem jako przestrzeniami oraz miejscami praktyk kulturowych²¹. Są one szansą na rozwijanie wrażliwości antropologicznej, etycznej i estetycznej ucznia/studenta oraz na respektowanie swobodnej lektury, jej przeżywania, wypowiedziania osobistych doznań. Badani pisali również o konieczności otwierania się szkolnych polonistów na takie praktyki czytania tekstów, które zachęcą nastoletnich odbiorców do obcowania z literaturą i otworzą ich na czerpanie z niej przyjemności²².

Podsumowanie

Na podstawie analizy zgromadzonego materiału ustalono, że większość słuchaczy widziała osobiste i zawodowe korzyści płynące ze studiowania poetyki oraz teorii literatury. Korzyści osobiste badani łączyli przede wszystkim z samokształceniem. Rozwój samych siebie widzieli jako zadanie wielowymiarowe, realizowane przez nich w czasie indywidualnych kontaktów z literaturą. Jego celem jest kształtowanie samoświadomości literackiej, językowej oraz osobowej. Kompetencje analityczno-interpretacyjne, potrzebne podczas lektury prywatnej, sprzyjają podnoszeniu wartości własnej osoby. Uzmysłwiają także rozmaite braki, szczególnie w zakresie wiedzy interdyscyplinarnej. Natomiast korzyści zawodowe akademicy wiązali z rzetelnym przygotowaniem ich do praktyki badania tekstu. Za fundament tej ostatniej, w ich przekonaniu, należy uznać sprawności analizowania i interpretowania dzieł literackich/kulturowych – niezbędne w pracy każdego nauczyciela. Zadaniem polonisty staje się, w opinii słuchaczy, wyposażenie wychowanków w kompetencje lekturowe, potrzebne im w czasie lekcyjnych spotkań z literaturą na każdym etapie edukacji szkolnej. Stąd kandydatom do tego zawodu jest potrzebna solidna wiedza z zakresu zagadnień z poetyki i teorii literatury oraz umiejętności związane z wybieraniem

²¹ B. Myrdzik, M. Latoch-Zielińska, *Relacje między uczelnią a szkołą jako przestrzeń i miejsce praktyk kulturowych*, [w:] *Polonistyka dziś – kształcenie dla jutra*, red. K. Biedrzycki, W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, R. Przybylska, t. I, Kraków 2014, s. 70–82.

²² A. Janus-Sitarz, *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*, Kraków 2009.

i wykorzystaniem narzędzi, sposobów realizacji działań, służących czytaniu i omawianiu tekstów z uczniami. Im więcej działań na utworach podczas zajęć z poetyki i teorii literatury, tym lepsze przygotowanie studentów do analizowania i interpretowania dzieł na godzinach polskiego – taki wniosek można wysunąć na podstawie analizowanych wypowiedzi. W związku z tym zdecydowana większość studentów opowiadała się za stałą obecnością treści z poetyki i teorii literatury w toku studiów polonistycznych, ponieważ wnikliwe badanie tekstów

wyzwała możliwość przeżywania prawdziwych emocji oraz poszukiwania właściwych wartości. Dlatego też uważam, że kursy te jak najbardziej powinny być dalej kontynuowane na studiach, a nawet rozszerzone kosztem innych, mniej ważnych przedmiotów, które niczego nie wnoszą. [II rok drugiego stopnia]

Wypada zatem stwierdzić, że wysoki procent przyszłych nauczycieli, wypowiadając się na temat znaczenia poetyki i teorii literatury dla polonisty, był świadomy, że nauczyciel jako profesjonalny i świadomy filolog nie obejdzie się bez rozległej i solidnej wiedzy z zakresu nauki o literaturze. Jednak na lekcjach języka polskiego nie może zarzucić uczniów np. teoriami literackimi czy niefunkcjonalnie traktowanymi środkami stylistyczno-językowymi. Na uwadze musi mieć zawsze potrzeby, zainteresowania i możliwości wychowanka – szkolnego odbiorcy tekstów literackich/kulturowych i podmiotu doświadczającego²³. Jakie jeszcze inne wnioski nasuwają się w świetle przeprowadzonych badań? Niektórych zwolenników i przeciwników poetyki i teorii literatury cechowały m.in.: świadomość niedostatków wyniesionych z kolejnych etapów edukacji szkolnej oraz niedoskonałości w zakresie omawianych przedmiotów, zaobserwowanych u nauczycieli i u siebie podczas praktyki pedagogicznej; wąsko pojmowany pragmatyzm, odznaczający się potrzebą studiowania tylko treści przydatnych w praktyce nauczycielskiej; chęć wypowiedziania się na temat zmian organizacji zajęć i sposobu realizowania wpisanych w nie zagadnień. Już na tej podstawie można uznać, że diagnozowanie refleksji studentów nad znaczeniem dla nich wybranych teorii akademickich ma sens, bo zachęca zarówno do namysłu nad kandydatami na nauczycieli, jak i nad podnoszeniem jakości uniwersyteckiej i szkolnej edukacji polonistycznej.

Bibliografia

- Bortnowski S., *Spór z polonistyką szkolną. Szkice publicystyczne*, Warszawa 1988.
- Budrewicz Z., *Odbiorca szkolnej lektury jako podmiot doświadczający*, [w:] *Doświadczenie lektury. Między krytyką literacką a dydaktyką literatury*, red. K. Biedrzycki, A. Janus-Sitarz, Kraków 2012.
- Burzyńska A., *Wprowadzenie*, [w:] *Teorie literatury XX wieku*, red. A. Burzyńska, M.P. Markowski, Kraków 2007.
- Chrzęstowska B., Wysłouch S., *Poetyka stosowana*, Warszawa 1987.

²³ Z. Budrewicz, *Odbiorca szkolnej lektury jako podmiot doświadczający*, [w:] *Doświadczenie lektury. Między krytyką literacką a dydaktyką literatury*, red. K. Biedrzycki, A. Janus-Sitarz, Kraków 2012, s. 63–73.

- Głowiński M., Okopień-Sławińska A., Sławiński J., *Zarys teorii literatury*, Warszawa 1991.
- Janus-Sitarz A., *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*, Kraków 2009.
- Kulawik A., *Poetyka. Wstęp do teorii dzieła literackiego*, Kraków 1997.
- Kulawik A., *Zarys poetyki*, Kraków 2013.
- Kunz T., *Poetyka w świetle kulturoznawstwa*, Forum Poetyki, lato 2015, s. 10. fp.amu.edu.pl/wpcontent/uploads/2015/07/Tomasz_Kunz_Poetyka_w_swietle_kulturoznawstwa_Forum_Poetyki_lato_2015.pdf, [dostęp: 31.01.2017].
- Łebkowska A., *Postać w perspektywie współczesnego dyskursu o narracji*, [w:] też, *Empatia. O literackich narracjach przełomu XX i XXI wieku*, Kraków 2008.
- Markiewicz H., *Postać literacka i jej badanie*, [w:] *Autor, podmiot literacki-bohater*, red. A. Martuszevska, J. Sławiński, Wrocław 1983.
- Myrdzik B., Latoch-Zielińska M., *Relacje między uczelnią a szkołą jako przestrzeń i miejsce praktyk kulturowych*, [w:] *Polonistyka dziś – kształcenie dla jutra*, red. K. Biedrzycki, W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, R. Przybylska, t. I, Kraków 2014.
- Okopień-Sławińska A., *Teoria literatury w kształceniu polonisty*, „Teksty” 1980, nr 2.
- Sławiński J., *Analiza, interpretacja i wartościowanie dzieła literackiego*, [w:] tenże, *Próby teoretycznoliterackie*, Kraków 2000.
- Ulicka D., *Kto jest autorem? Kim jest autor?*, „Prace Filologiczne. Seria Literaturoznawcza” 2009, t. LVII.

Importance of Poetics and Theory of Literature for Teacher Candidates of Polish

Abstract

The aim of this article is to present the results of research into the importance which the teacher candidates of Polish Philology attach to poetics and theory of literature. The research was conducted in the academic year 2016/17 in a group of first and second year, first-cycle (Bachelor's) full-time students, and the first and second year (Master's) students, full-time as well as extramural. The method of document analysis was employed in order to collect the necessary data. The documents in question were anonymous statements by individual students. Following an analysis of 107 documents, it may be concluded that most students are well aware of the significance of both subjects for their training as certified educators. At the same time, the teacher candidates expressed a variety of doubts and concerns related to their teaching internship and university courses.

Key words: didactics of Polish literature, teacher training, poetics, theory of literature

Danuta Łazarska – dr hab., profesor w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego w Instytucie Filologii Polskiej UP w Krakowie; zwolenniczka badań empirycznych; autorka wielu publikacji z zakresu dydaktyki i metodyki nauczania języka polskiego, m.in. monografii: *Uczeń w roli publicysty. Przygotowanie piętnastolatków do życia społecznego w kształceniu polonistycznym* (2006), *Osoba ucznia w świadomości studentów polonistyki. O związku literaturoznawstwa z dydaktyką* (2015); redaktorka i współredaktorka roczników „Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Lingue Polonae Pertinentia” (seria „Annales Universitas Pedagogicae Cracoviensis”).